

CREȘTEREA ANIMALELOR DOMESTICE ÎN CURSUL EPOCHI NEOLITICE PE TERITORIUL DOBROGEI

EUGEN COMȘA

Rezultatele deosebite ale cercetărilor arheologice, privind epoca neolitică de pe tot întinsul țării noastre, fac posibilă aprofundarea a numeroase probleme referitoare la ocupațiile practicate de către membrii acelor comunități.

Dintre acestea este normal să acordăm toată atenția creșterii animalelor domestice și vânătorii, pentru a cunoaște ponderea și componentele lor pe zone, culturi și faze.

În ultimii ani, în două cicluri paralele de lucrări, am încercat, pe de o parte, să strâng, pe provincii istorice, datele privind cele două indeletniciri din epoca neolitică, publicate de arheologi și de specialiștii în paleofaună și, pe de alta, să interpretez, acele date parțiale, din punct de vedere istoric, pe culturi și faze, considerînd că, numai așa, ele îi oglindesc însemnătatea.

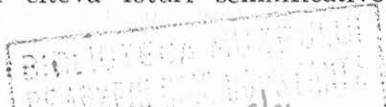
În lucrarea pe care o prezint acum voi studia datele disponibile privind creșterea animalelor domestice, în cursul epocii neolitice, pe teritoriul Dobrogei.

Prin cercetările arheologice, din ultimele trei decenii, s-au strîns o serie de loturi de oase de animale, mai importante, din diverse obiective neolitice dobrogene, care au fost studiate de prof. Olga Necrasov și de către colaboratorii săi.

Pînă în prezent, pe teritoriul Dobrogei, încă nu s-au descoperit vestigii din neoliticul timpuriu, care, totuși, trebuie să existe și în ținuturile dintre Dunăre și Marea Neagră.

Prima cultură neolitică, documentată în regiune, în timpul neoliticului mijlociu, este cultura Hamangia, împărțită, pînă acum, în cîteva faze de evoluție.

Din perioada dată, dispunem de cîteva loturi semnificative de oase de animale.

Așezarea de la Golovița este importantă prin aceea că datează dintr-o fază timpurie a culturii Hamangia. În cursul săpăturilor efectuate s-au strîns, în total, 92 oase de animale¹. Ele au fost analizate de specialiști, dar lucrarea a rămas în manuscris. Prezintă însemnătate precizarea că în cadrul aceluși lot, majoritatea oaselor provin de la animale domestice². Despre diferitele specii reprezentate se știe numai că în cuprinsul complexului s-au găsit oase de la următoarele specii de animale domestice: bou, porc, oaie, ovicaprine și de ciine³. La Golovița s-au găsit și oase de cal, dar despre ele nu se poate spune dacă sînt de cal sălbatic sau domestic⁴.

Lotul de la Ceamurlia de Jos este alcătuit din 147 oase de animale. Nici despre acestea nu s-a putut preciza procentajul pe specii. Într-un studiu de sinteză, publicat, se arată doar că sînt reprezentate oase de bou, oaie, capră⁵, porc și ciine⁶. De asemenea, se face o precizare importantă că bovinele crescute de acea comunitate aveau talie mijlocie⁷.

Mai interesante sînt loturile de la Cernavoda și Techirghiol.

Cu prilejul săpăturilor de la Cernavoda s-au strîns 1206 oase, din care au fost analizate 356, ce provin din mormintele necropolei Hamangia⁸. Din acestea 129 oase sînt de la animale domestice și 227 de la cele sălbatice, ceea ce corespunde cu 36,22% pentru prima categorie și 63,72% pentru cea de a doua⁹. Rezultă deci că, în lotul provenit din necropola Hamangia de la Cernavoda, oasele de animale sălbatice sînt de aproape două ori mai multe decît cele de animale domestice. Atragem, însă, atenția asupra faptului că oasele din lotul amintit reprezintă, de fapt, reflectarea unui obicei funerar al purtătorilor culturii Hamangia, anume acela de a depune în mormînt, lângă capul sau corpul celui decedat, ofrande în hrană, de obicei, în carne de animale sălbatice sau domestice (uneori se puneau chiar craniile întregi)¹⁰. Prin urmare, situația, constatată în necropola de la Cernavoda, nu poate fi valabilă pentru viața obișnuită a acelor comunități.

În mormintele de la Cernavoda s-au găsit 129 oase de animale domestice din care: 87 de bovine (67,44%), 23 de ovicaprine (17,82%); sînt atestate atît oase de oaie, cît și cele de capră (unele de tip *Capra hircus* L.); 19 de porc (14,72%)¹¹.

¹ O. Necrasov, M. Bulai, *L'élevage, la chasse et la pêche durant le néolithique roumain*. În: VIIe Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques, V, Moscova, 1970, p. 546 și 553.

² D. Berciu, *Cultura Hamangia*, 1966, București, p. 287.

³ *Ibidem*, p. 235—236.

⁴ O. Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 553.

⁵ În gr. 5 s-au găsit oase de oaie și de bou, se menționează că „în această groapă abundă oasele de miel și de ied” (D. Berciu, *op. cit.*, p. 140).

⁶ D. Berciu, *op. cit.*, p. 141, 143 și 287.

⁷ *Ibidem*, p. 287.

⁸ O. Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 553.

⁹ *Ibidem*, p. 553.

¹⁰ Seb. Morintz, D. Berciu și P. Diaconu, *SCIV*, VI, 1955, 1—2, p. 158.

¹¹ O. Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 553. Procentajele le-am recalculat în cadrul categoriei oaselor de animale domestice.

În apropiere de Cernăvoda, în punctul „Coada Zăvoiuului“ s-au găsit oase omenești, materiale de tip Hamangia, dar și craniile de bou, capră și maxilare de porc¹², dovedind că este încă un lot de oase legat de ritualul funerar.

Până în prezent, lotul principal de oase de animale pentru cultura Hamangia, fiind singurul provenit dintr-o așezare, este cel de la Techirghiol¹³, datat din faza Ceamurlia de Jos. Din complexe închise, reprezentate printr-o serie de gropi, s-au adunat 1434 oase de animale și scoici¹⁴. Din acestea 1035 sînt de la animale domestice (94,70%) și numai 65 de la cele sălbatice (5,30%). De la prima categorie provin oase de : bovine 550 piese (53,14% din totalul oaselor de animale domestice), corespunzătoare la 166 indivizi ; apoi de ovicaprine 456 piese (44,14%) de la 148 indivizi ; de porc 22 piese (2,14%) de la 13 indivizi și de cîine 7 piese (0,58%) de la 6 indivizi. S-au putut determina atît oase de oaie, cît și de capră (de tip *Capra hircus* L.)¹⁶, reprezentate prin forme robuste¹⁷. În cadrul categoriei ovicaprinelor, genul *ovis* pare să aibă frecvența mai mare în raport cu genul *Capra*, în așezarea de la Techirghiol¹⁸. Constatarea se poate explica prin aceea că și în epoca neolitică, precum este și în prezent, zona din preajma lacului Techirghiol era lipsită de păduri. Faptul este confirmat și de componența lotului oaselor de animale vîinate, din aceeași stațiune¹⁹.

Despre lotul de oase de animale domestice de la Techirghiol, se mai arată că o mare parte din oase au aparținut unor indivizi tineri, ceea ce dovedește că majoritatea animalelor erau tăiate tinere, pentru carne²⁰.

Un alt complex de tip Hamangia este cel de la Limanu. Prin săpăturile de acolo, din nivelul inferior s-au strîns diverse materiale arheologice, între care și oase de bou, oaie și de porc²¹.

Tot la Limanu, în apropiere, pe o peninsulă a lacului Mangalia, se află un alt obiectiv al culturii Hamangia. S-au scos la iveală felurite fragmente ceramice specifice și oase de bou și de porc²².

Evoluția comunităților culturii Hamangia a încetat, treptat, datorită pătrunderii și răspîndirii, dinspre Muntenia și din sud-vest, din Bulgaria, a celor aparținînd fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. Din această perioadă datează o serie de așezări, dar despre loturile de oase de animale din cuprinsul lor nu dispunem încă de datele necesare.

¹² Seb. Morintz, D. Berciu, P. Diaconu, *op. cit.*, p. 158.

¹³ Eugen Comșa, Doina Galbenu, Andrei Aricescu, *Materiale*, VIII, 1962, p. 165—171.

¹⁴ Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Materiale*, VIII, 1962, p. 175—183.

¹⁵ *Ibidem*, p. 177.

¹⁶ *Ibidem*, p. 178.

¹⁷ *Ibidem*, p. 178.

¹⁸ *Ibidem*, p. 178.

¹⁹ *Ibidem*, p. 178.

²⁰ *Ibidem*, p. 179.

²¹ Doina Galbenu, *Materiale*, IX, 1970, p. 77.

²² *Ibidem*, p. 84.

Singurul lot de oase de animale, mai mare, din Dobrogea, aparținând, în parte, aspectului cultural Aldeni II și, în parte, culturii Gumelnița, este cel de la Luncavița²³, jud. Tulcea. În așezare s-au delimitat 6 niveluri. Cele inferioare sînt atribuite aspectului Aldeni II, iar cele superioare culturii Gumelnița. Dată fiind înrudirea dintre ele este greu de fixat o limită precisă pentru fiecare. Lotul, în ansamblu, este compus din 675 piese, din care s-au determinat 603, și anume 349 oase de animale domestice și 206 de animale sălbatice²⁴. În privința lotului respectiv s-au făcut observații stratigrafice, ce au dus la concluzia că procentajul referitor la cele două categorii de oase, diferă de la un nivel la altul.

Din datele publicate de specialiștii în paleofaună rezultă că din nivelul cel mai vechi (6) s-au strîns 36 oase de animale domestice (72%) și numai 14 oase de animale sălbatice (28%)²⁵. Faptul că oasele din prima categorie sînt de peste două ori mai multe dovedește că, în acea vreme, ocupația creșterii animalelor domestice era dominantă în raport cu vînătoarea. Din nivelul următor (5) s-au adunat 81 oase (77,9%) de animale domestice și 23 (22,1%) de la cele sălbatice²⁶. Cifrele menționate, deși reduse numeric, par să indice o intensificare a creșterii viteilor. O tendință similară se constată și în cazul nivelurilor 4 și 3. În schimb, cifrele referitoare la oasele de animale din ultimele două niveluri, oglindesc o modificare apreciabilă a situației. Astfel, din nivelul 2 s-au cules 49 oase de animale domestice (45,5%) și 59 (54,6%) oase de animale sălbatice. În sfîrșit, din ultimul nivel (1) s-au strîns 58 (37,6%) oase de animale domestice și 96 (62,4%) de la cele vîinate²⁷. Din datele prezentate reiese o concluzie istorică importantă. În nivelurile inferioare a predominat creșterea animalelor domestice, pe cînd, în cele superioare, vînătoarea a trecut pe primul loc. Explicația faptului este încă greu de dat. S-ar putea să fie rezultatul unei extinderi naturale a pădurilor, din nord-vestul Dobrogei²⁸, datorită unor schimbări în domeniul climei, în cursul evoluției culturii Gumelnița.

Pe niveluri, la Luncavița, fragmentele oaselor de animale domestice se repartizează astfel :

— În nivelul cel mai vechi (6) s-au găsit : 10 oase de bovine de la 3 indivizi ; 2 oase de capră de la un individ ; 2 de oaie de la un individ ; 12 de ovicaprine de la 3 indivizi ; 10 oase de porc de la 3 indivizi.

— Din nivelul 5 s-au strîns : 39 oase de bovine de la 9 indivizi ; 2 de oaie de la un individ ; 23 de ovicaprine de la 6 indivizi ; 13 oase de porc de la 3 indivizi și 3 de ciine de la un individ.

²³ Eugen Comșa, *Materiale*, VIII, 1962, p. 221—224.

²⁴ Sergiu Haimovici și Gianina Dardan, *Materiale*, IX, 1970, p. 107—111.

²⁵ *Ibidem*, p. 108, tabel II.

²⁶ *Ibidem*, p. 108, tabel II.

²⁷ *Ibidem*, p. 108, tabel II.

²⁸ *Ibidem*, p. 108, tabel II.

— Din nivelul 4 s-au adunat : 17 oase de bovine de la 4 indivizi ; 1 de capră de la un individ ; 2 de oaie de la 1 individ ; 16 de ovicaprine de la 4 indivizi ; 6 de porc de la 2 indivizi și 5 de ciine de la 2 indivizi.

— Din nivelul 3 provin : 31 oase de bovine de la 7 indivizi ; 2 de oaie de la un individ ; 34 de ovicaprine de la 8 indivizi ; 3 de porc de la un individ și 6 de ciine de la 3 indivizi.

— Din nivelul 2 s-au strîns : 28 oase de bovine de la 6 indivizi ; 2 de capră de la un individ ; 1 de oaie de la un individ și 9 oase de porc de la 4 indivizi.

— Din ultimul nivel (1) s-au adunat : 41 oase de bovine de la 9 indivizi ; 1 de oaie de la un individ ; 5 de ovicaprine de la 3 indivizi ; 7 de porc de la 3 indivizi și 2 de ciine de la 2 indivizi²⁹.

Este adevărat că numărul oaselor de animale din fiecare nivel de la Luncavița, este destul de redus, dar, în lipsa altor date mai bogate, trebuie să le folosim pe cele pe care le avem la dispoziție.

Din comparația cifrelor prezentate și, mai ales, ținînd seama de numărul de indivizi, rezultă că diferitele comunități documentate în așezarea de la Luncavița, creșteau, mai cu seamă, bovine, a căror carne o consumau de preferință. Se precizează că bovinele aveau o talie mijlocie, că osatura lor era gracilizată și aveau coarne mici și subțiri³⁰.

Pe locul următor se plasează ovicaprinele cu un număr destul de mare de indivizi. Trebuie remarcat că în nivelurile 3—5 oasele de ovicaprine sînt mai numeroase chiar decît cele de bovine. În studiul publicat, se arată că oasele de oaie sînt mai multe decît cele de capră³¹.

Locul trei este ocupat de cele de porc. Piese specifice au permis precizarea că sînt resturi de porc de talie destul de mică și gracilă și că o mare parte a fragmentelor provin de la indivizi nematuri³².

Oasele de ciine au aparținut, în principal, unui tip cu talie mică, probabil *Canis familiaris Rut.* și unuia mai robust³³.

Pentru toate categoriile documentate se arată că oasele provin de la indivizi de la toate vîrstele (de la cei mai tineri pînă la cei bătrîni)³⁴.

Cu prilejul săpăturilor din așezarea de tip tell de la Hîrșova, din stratul de cultură Gumelnița, s-au adunat diferite oase de animale domestice, în special de bou și de porc. Se subliniază constatarea că în ultimele niveluri ale tellului se găsesc, mai ales, oase de oaie și de capră și mai puține de bovine și de porc³⁵.

La Baia, în tellul Boruz, aparținînd culturii Gumelnița s-au descoperit oase de : bovine, ovicaprine și porc³⁶.

²⁹ *Ibidem*, p. 108, tabel II.

³⁰ *Ibidem*, p. 109.

³¹ *Ibidem*, p. 110.

³² *Ibidem*, p. 110.

³³ *Ibidem*, p. 107.

³⁴ *Ibidem*, p. 109.

³⁵ Doina Galbenu, SCIV, XIII, 1962, 2, p. 303.

³⁶ Informație de la prof. D. Berciu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Din expunerea făcută rezultă că dispunem de o serie de date — este drept nu prea bogate — despre situația în privința creșterii animalelor domestice de către comunitățile culturilor Hamangia și Gumelnița, ca și din zona de nord-vest a Dobrogei, din arealul Aldeni II.

Ținând seama de cifrele menționate, sîntem în măsură să arătăm că în aria culturii Hamangia se constată două situații deosebite: una în așezările obișnuite și alta legată de ritualul funerar.

Prima, cea reflectînd preocupările reale ale comunităților, este caracterizată prin predominarea, în cîteva din stațiunile cercetate, a oaselor de animale domestice, în raport cu cele de animale sălbatice. De exemplu, în așezarea de la Techirghiol (în cadrul unui lot apreciabil de oase) 94,70% din oase au aparținut primei categorii și numai 5,30% celei de-a doua.

Cealaltă situație este consemnată la Cernavoda, în mormintele necropolei de tip Hamangia, s-a observat că majoritatea oaselor de animale depuse ca ofrandă, lângă capul sau corpul celui decedat, erau de la animale sălbatice și mult mai puține de la cele domestice³⁷.

În cazul complexului de la Luncavița, cu materialele din nivelurile inferioare aparținînd aspectului cultural Aldeni II și cele superioare culturii Gumelnița, se constată o situație semnificativă. În nivelurile inferioare au predominat numeric oasele de animale domestice, în timp ce în nivelurile superioare, cele de animale vîinate.

Pentru comparație, amintim că în ținuturile vecine, din Muntenia, în aria de răspîndire a culturii Boian, paralelă în timp cu cultura Hamangia din Dobrogea, a existat o situație similară, anume o variabilitate în privința procentului oaselor de animale domestice, între 75% și 96%³⁸. Pe întinsul Moldovei, în aceeași perioadă, în arealul culturii Precucuteni, în prima fază, oasele de animale domestice reprezintă un procent de 84,36%, iar în ultima fază 94,65%³⁹.

În continuarea comparației amintim că în perioada neoliticului tîrziu, în diferite așezări de tip Gumelnița din Muntenia oasele de animale domestice variază procentual între 79,5%⁴⁰ și 97,5%⁴¹, în majoritatea stațiunilor. Tot atunci, în Moldova, în aria culturii Cucuteni, procentul oaselor de animale domestice scade (de la începutul fazei Cucuteni A) de la 89,48%⁴², pînă (în cursul etapei Cucuteni A-B₁) la 61,28%⁴³.

³⁷ D. Berciu, *op. cit.*, 1966, p. 82—83.

³⁸ O. Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 554, tabel 4.

³⁹ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Tîrpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*. În : colecția BAR, 107, Oxford, 1981, p. 178.

⁴⁰ Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, SCIV, 17, 1966, 1, p. 101—108.

⁴¹ Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, Dacia, NS, III, 1958, p. 561—570.

⁴² Silvia Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, p. 151.

⁴³ Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, Materiale, IX, 1970, p. 62.

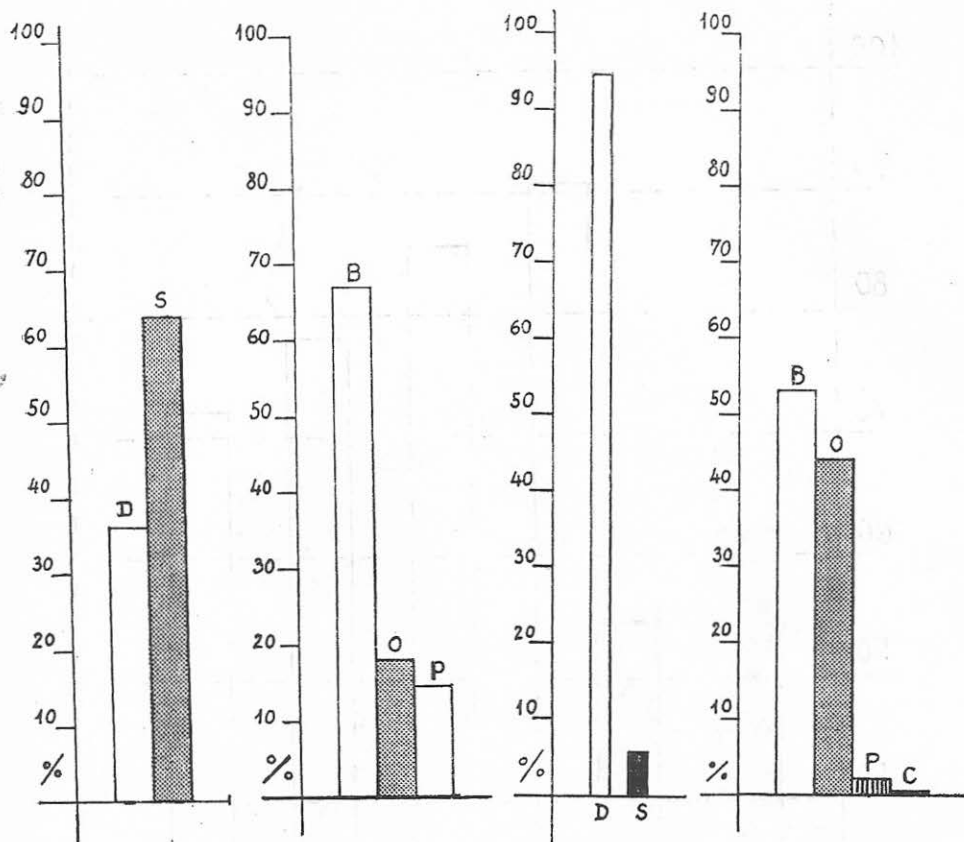

Fig. 1. Cultura Hamangia. Cernavoda (Necropola). Diagrama oaselor de: D = Animale domestice; S = Animale sălbatice.

Fig. 2. Cultura Hamangia. Cernavoda (Necropola). Diagrama pe specii: B = Bovine; O = Ovicaprine; P = Porc.

Fig. 3. Cultura Hamangia. Așezarea Techirghiol. Diagrama oaselor de: D = Animale domestice; S = Animale sălbatice.

Fig. 4. Cultura Hamangia. Așezarea Techirghiol. Diagrama pe specii: B = Bovine; O = Ovicaprine; P = Porc; C = Ciine.

În toate loturile din epoca neolitică, de pe întinsul Dobrogei, la care ne-am referit, sînt documentate oase de la următoarele specii de animale domestice: bovine (*Bos taurus* L.), capre (*Capra hircus* L.), oi (*Ovis aries* L.), porci (*Sus scrofa domesticus* L.) și de ciine (*Canis familiaris* Rut.). În cîteva așezări s-au găsit și oase de cal, despre care nu se poate spune dacă sînt de la cai domestici sau sălbatici.

Majoritatea complexelor prezentate sînt caracterizate prin predominarea oaselor de bovine. Dacă avem în vedere nu numai numărul oaselor, ci, în special, numărul de indivizi, vom constata că de la această

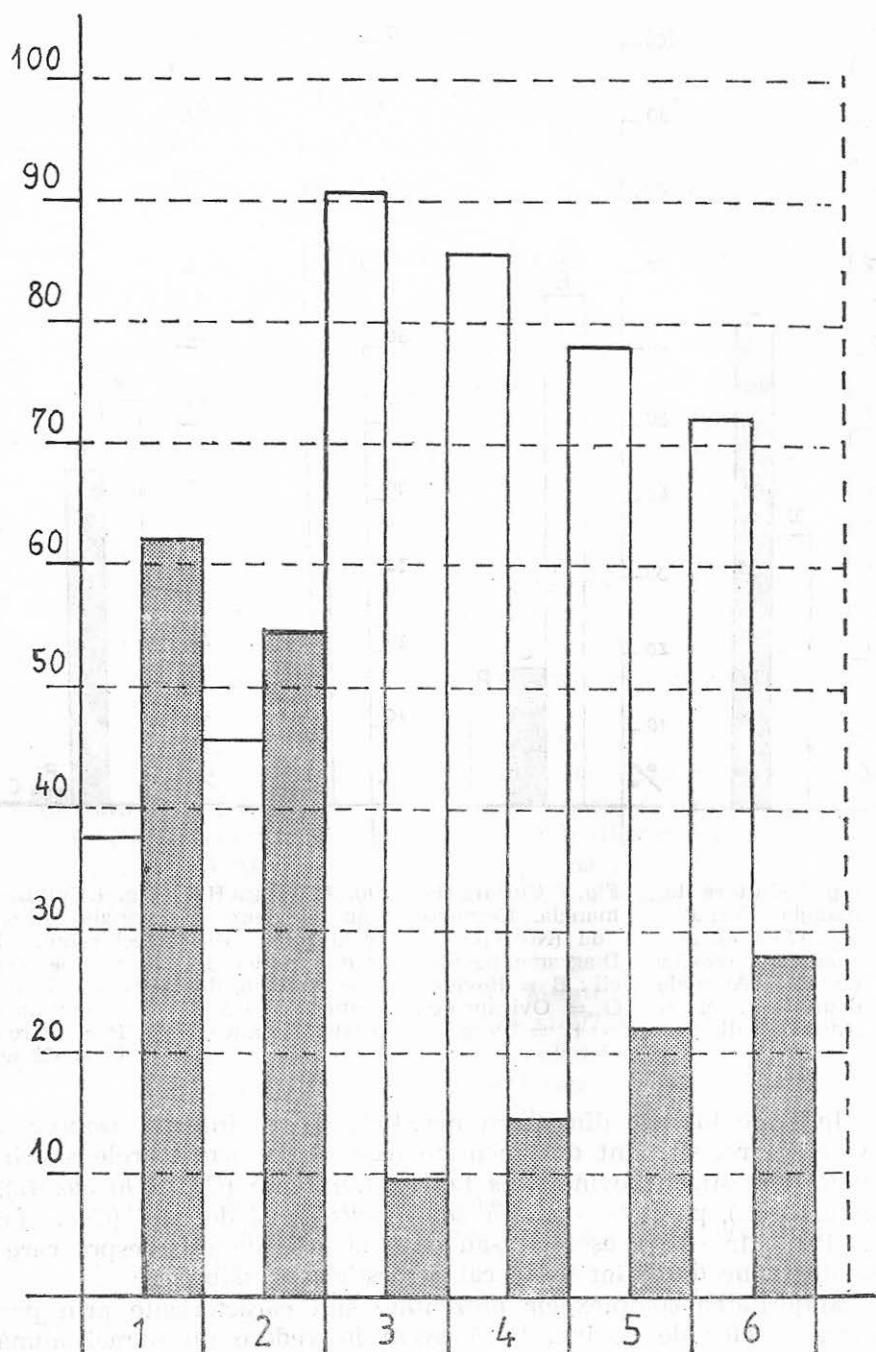

Fig. 5. Așezarea de la Luncavița. Diagrama oaselor de: coloane albe = Animale domestice; coloane negre = Animale sălbatice; 1-6 = nivelurile așezării.

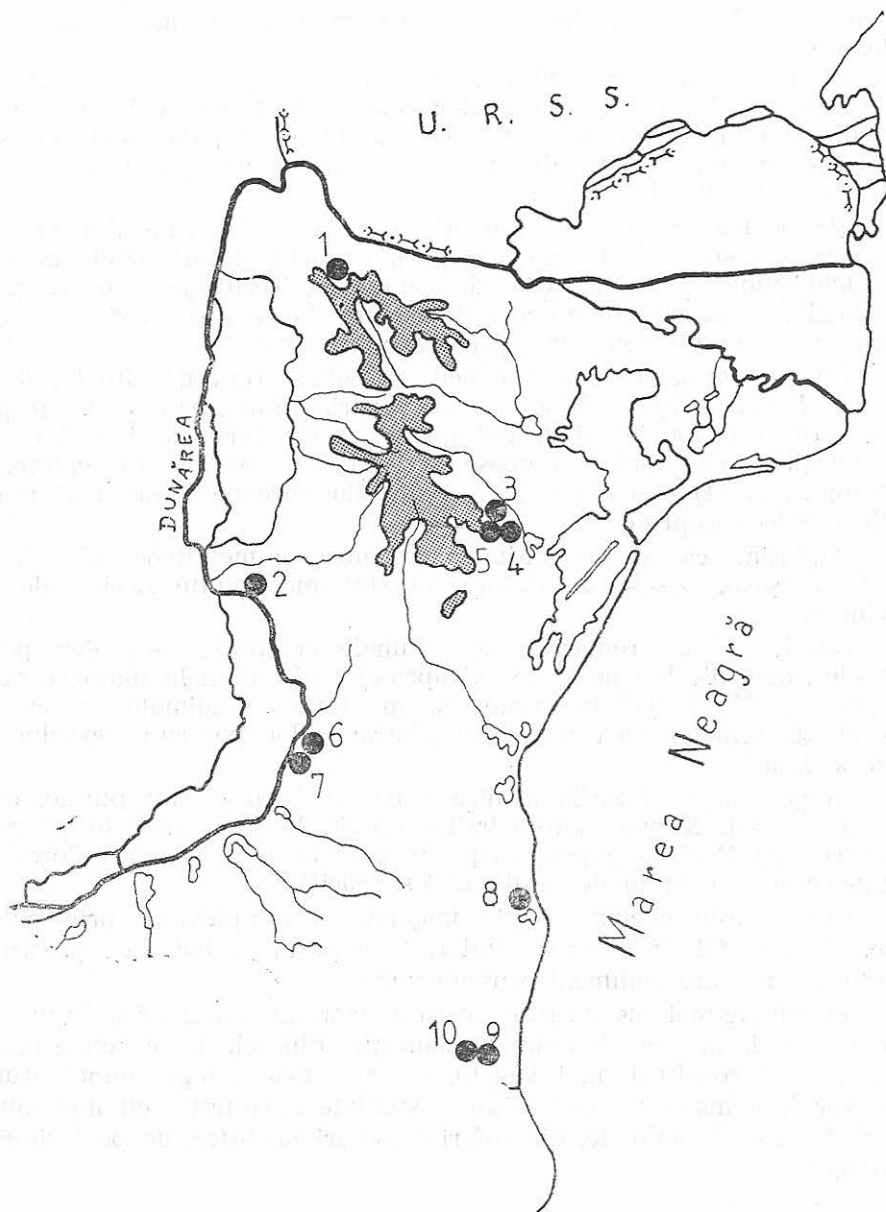

Fig. 6. Harta complexelor menționate în text; 1. Luncavița; 2. Hirșova; 3. Golovița; 4. Baia „Boruz”; 5. Ceamurlia de Jos; 6. Cernavoda „Coadă Zăvoielui”; 7. Cernavoda; 8. Techirghiol; 9. Limanu; 10. Limanu II.

specie se obține o cantitate mult mai mare de carne, decît de la celelalte.

Subliniem că purtătorii culturii Hamangia au crescut bovine cu talie mijlocie, tip specific ținuturilor noastre, încă din neoliticul timpuriu, din timpul culturii Starčevo-Criș. La Luncavița, de asemenea, sînt reprezentate bovine cu talie mijlocie, cu osatura gracilizată, avînd coarne mici și subțiri ⁴⁴.

Pe locul doi se plasează numeric oasele de ovicaprine. Sînt atestate atît oase de oaie, cît și oase de capră. În unele loturi oasele de oaie sînt mai numeroase decît cele de capră. La Techirghiol, în așezarea Hamangia, oasele de ovicaprine reprezintă 44,14% și merită reținută observația că în acel complex sînt ovicaprine robuste ⁴⁵.

Pentru perioada tîrzie a epocii, se cuvine reținută situația documentată la Luncavița, unde se constată o variabilitate, pe niveluri, în privința oaselor de bovine și de ovicaprine. În nivelurile 6, 4 și 3, oasele de ovicaprine sînt mai numeroase decît cele de bovine. În schimb, în ultimul nivel (1) oasele de bovine sînt de aproape 7 ori mai multe decît cele de ovicaprine ⁴⁶.

Amintim că și în ultimele niveluri gumelnițene din tellul de la Hirșova, oasele de ovicaprine sînt mai multe decît cele de bovine ⁴⁷.

Specialiștii au remarcat că în unele complexe s-au descoperit, mai ales, oase (de bovine și de ovicaprine) de la animale tinere, dovadă că erau sacrificate pentru carne, iar în altele de animale mature (în special, de femele) ceea ce indică păstrarea lor pentru: reproducere, lapte și lînă ⁴⁸.

În general, în loturile analizate, oasele de porc sînt puține, ocupînd locul trei. Numai către sfîrșitul epocii, la Luncavița, în ultimele niveluri (2 și 1) ele depășesc, cu puțin, pe cele de ovicaprine. Porcii de la Luncavița aveau talie destul de mică și gracilă ⁴⁹.

Ciinele este documentat în majoritatea complexelor prin cîteva oase, el fiind folosit la paza vitelor. Este puțin probabil că și carnea cîinilor a servit drept aliment pentru oameni.

În cele de mai sus am încercat să interpretăm datele, relativ puține, despre loturile de oase de animale domestice din cele 10 obiective amintite. La alte concluzii, mai bogate, se va putea ajunge numai atunci cînd vor fi strînse (cu toată grija) și studiate amănunțit, cît mai multe loturi de oase de animale, din diferite așezări neolitice, de pe teritoriul Dobrogei.

⁴⁴ Sergiu Haimovici, Gianina Dardan, *op. cit.*, p. 109.

⁴⁵ Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Materiale*, VIII, 1962, p. 178.

⁴⁶ Sergiu Haimovici, Gianina Dardan, *op. cit.*, p. 108, tabel II.

⁴⁷ Doina Galbenu, *SCIV*, XIII, 1962, 2, p. 303.

⁴⁸ Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 549.

⁴⁹ Sergiu Haimovici, Gianina Dardan, *op. cit.*, p. 110.

**DOMESTIC ANIMAL BREEDING DURING THE NEOLITHIC EPOCH
IN DOBRUDJA***S u m m a r y*

The present article tries to explain the relatively few knowledge about the remnants of domestic animals from ten archaeological objectives in Dobrudja.

For the settlements in the area of Hamangia Culture a prevalence of domestic animal bones in comparison with wild animal ones were observed, an opposite situation was noticed in the necropolises.

In case of the Luncavița complex, with materials belonging to the Aldeni II Culture aspect and the Gumelnița Culture, a predominance of domestic animal bones corresponding to the first aspect was observed, while in the upper levels, which belong to Gumelnița Culture, hunted animal are prevalent.

The majority of presented complexes are characterized by prevalence of cattle bones.